

Ady Geréby Pállal vívott párbajának szegedi visszhangja, majd a szegedi államfogház kényszerű élménye) váltakoznak mélyebb benyomásokra utaló cikkekkkel, (pl.: Ady Dankó Pistáról) vagy újdonságként közzéadott figyelemre méltó dokumentumokkal (Hollós József kórházi főorvos megrendítő írásai Adyról és Csinszkáról.) Az összeállítás nem teljességre, hanem figyelemfelkeltésre törekszik, célja: a művelt olvasóközönséggel is megismertetni a korabeli szegedi újságok (Magyar Szó, Széphalom, Szegedi Napló stb.) Adyra vonatkozó cikkeit. Péter László kitűnő ismerője Szeged irodalmi hagyományainak, s a dokumentumokat mozaikszerűen beillesztett magyarázó szöveggel köti össze. A válogatás kronológiai sorrendet követ, ami talán a legkézenfekvőbb, de nem a legszerencsésebb. Célszerűbb lett volna egy-egy felvetett probléma köré csoportosítani a cikkeket, s így elkerülhetőek lennének a kisebb átfedések, a szerkezet zökkenői.

A kissé lényegtelenebbnek tűnő, lazán összefűzött részletek után igazán akkor válik érdekessé a válogatás, amikor a szegedi írók – Tömörkény, Móra, Juhász Gyula és Ady kapcsolatáról tanúszkodó dokumentumok következnek. Igen fontos az is, hogy kik álltak Ady mellé már életében a szegedi haladó értelmiségiek és politikusok közül: Domokos László, aki a Szeged és Vidéke című újságban értékeli verseit, Dettre János, a későbbi forradalmi kormánybiztos főispán, Csáky József szobrász, Szőri József festőművész vagy Szalay János, aki 1919-ben a Kommunisták Magyarországi Pártja szegedi szervezetének elnöke lett. A legizgalmasabb kétségkívül Juhász Gyula és Ady levelezése, az ún. „duk-duk affér” részletei. A kötet befejező részéből az is kiderül, bár Ady sohasem járt Makón vagy Hódmezővásárhelyen, mégis figyelemmel kísérte a Szeged környéki városok ébredő, haladó kulturális törekvéseit.

Az *Ady nálunk* című antológia természetesen nem meríthette ki teljesen a szegedi Ady-képre vonatkozó anyagot. Igazán teljessé akkor válhatna, ha egészében felidézné Ady szegedi utóéletét is. Ugyanis az Ady halálát követő méltatlan és igazságtalan irodalmi vita közepette egy szegedi folyóirat, a *Széphalom* kiállt Ady mellett. A *Széphalom* szerkesztője, Zolnai Béla professzor 1926-ban Szegedről indította el az Ady-reviziót. Péter László válogatásának záró soraiban utal arra, hogy Juhász Gyula Ady halálának tizedik évfordulója alkalmából utolsó makói nyilvános előadásában költő-barátjáról emlékezik meg. A

Széphalom is közül ebből az alkalomból egy érdekes Juhász Gyula-cikket. Néhány sorát érdemes felidézünk: „Tíz év után teljes történeti jelentőségében és egész emberi és költői nagyságában áll előttünk. Most indul új útjára, amely végtelen, hogy meghódítsa kis hazájának a nagy világot. Mert az ő titáni méretei túlnőtték Pusztaszeren, a Lomnicon, ő a Mont Blanc és a Himáláják magasságában száguld s Illés tüzes szekéréen. Ővé az örökkévalóság.” (Széphalom, 1929. 119. l.) Ezek a gondolatok – záróakkordként – pontot tehetnek az ekkorra már nagyjából eldőlt „Ady-vitára”.

Péter László válogatása az Ady-centenárium alkalmából, a Somogyi Könyvtár új formátumú kiadványaként jelent meg. A Somogyi Könyvtár kiadványsorozata 1967-ben indult, eddig első sorban szegedi vonatkozású bibliográfiák és repertóriumok közzétételére vállalkozott. Az utóbbi időben bővült a sorozat néprajzi és irodalomtörténeti jellegű művekkel. A közéjük tartozó *Ady nálunk* című antológia nemcsak új vonásokkal gazdagítja az Ady-arc képet, de bővíti a Szeged ill. Csongrád megye haladó irodalmi hagyományait foglalkozó művek sorát.

Madácsy Piroška

Kollin Ferenc: A Prager könyvkiadó története.
Bp. 1977. Akadémiai K. 170 l. (Irodalomtörténeti füzetek 92.)

A Prager-könyv fogalom volt Magyarországon a harmincas évek közepén és a második világháború esztendeiben. Azt, hogy e fogalom mögött mi rejtőzött, alighanem a kortársak jelentős része is csak most ismeri meg Kollin Ferenc értékes kis monográfiájából. A korabeli olvasó csupán annyit tudott, hogy egyes budapesti könyvkereskedésekben a pult alól lehetett kapni, vagy az üzemi terjesztők titokban árusították megbízható vevőknek. Onnan azután a Prager-könyvek elindultak útjukra. Kézről-kézre adták őket, magukon hordván az illegális írásterjesztés sejtelmes titokzatosságát, túl azon a belső vonzerőn, hogy olyan mondanivalót tartalmaztak, amely az akkori körülmények között legálisan semmiképpen sem kerülhetett volna ki magyar nyomdából.

A Népszava könyvkereskedés vezetője, aki a csehszlovákiai Prager könyvkiadó helyi főbizománya volt mintegy 1000–1500-ra becsüli

egy-egy Magyarországon eladott Prager kiadvány példányszámát. Bizonyossággal állítható, hogy a kötetek olvasóinak száma általában ennek sokszorosára emelkedett. Egy-egy szovjet regényt vagy riportkönyvet valósággal ronggyá olvastak, átköztették, majd újra kötötték, így hosszabbították meg életét, s juttatták el munkás- és földművesotthonokba, szakszervezeti könyvtárakba, gimnáziumokba, egyetemekre, értelmiségi körökbe. Eljutottak a Prager-könyvek mindenfelé, ahol a baloldali gondolat termékeny talajra talált. A budapesti üzemekbe csakúgy, mint távoli békési, csongrádi és baranyai falvakba. Az illegálisban dolgozó kommunisták bevált módszerévé lett, hogy ahol érdeklődést tapasztaltak a Szovjetunió vagy a kommunista eszmék iránt, ott az első puhatolódzó, egyben toborzó lépést a szépirodalom útján tették meg, s e tekintetben kimagasló szerep jutott a Prager-könyveknek. Volt ezeknek a kiadványoknak időnként visszhangjuk a legális sajtóban is, olyan tekintélyes, országos orgánumban, mint a *Pesti Napló*, a *Népszava*, a *Szép Szó*, a *Gondolat*, a *Szocializmus*, a *Literatura*. A kritikusok sorában olyan nevekkel találkozunk, mint Bálint György, Nagy Lajos, Komlós Aladár, Schöpflin Aladár, Bóka László, Fodor József, Szalatnai Rezső. A kötet szerzője által nagy szorgalommal és fáradsággal összeállított bibliográfia a kiadványok irodalmi rangját és politikai jelentőségét érzékelteti. A Prager-könyvek tényleges hatását azonban – s ez általában az illegális vagy féllegális kiadványok sorsa – soha dokumentálhatóan le nem mérhetjük. Itt elsősorban a kortársak visszamemlékezéseire, élményeire vagyunk utalva. Ez tudományosan eléggé bizonytalannak minősíthető értékmérő. Adott esetben azonban sokat pótolhat az egyöntetűség: nemigen akadhat olyan régi kommunista vagy szociáldemokrata szervezett munkás, progresszív gondolkodású értelmiségi, aki nem erősítené meg, hogy általában is, saját szellemi fejlődésében is, mit jelentett egy-egy Prager-kötet.

A Prager könyvkiadó története nem érthető meg, ha nem ismerjük a korabeli magyarországi viszonyokat. Az ellenforradalmi rendszerben kezdettől cenzúra működött. 1938-ig megjelenése után kellett benyújtani minden nyomtatványt az illetékes ügyészség mellett működő cenzornak, attól kezdve pedig bármilyen nem időszaki sajtótermék (tehát nem napilap, folyóirat) csak a cenzúra előzetes engedélyével jelenhetett meg. A különböző törvények és rendeletek eleve lehetet-

lenné tették a Szovjetunióról szóló, a kommunista tanokat hirdető művek megjelenését. Alkalmazásuk azonban olyan rugalmas volt, hogy lényegében a cenzúra kényének volt kiszolgáltatva minden baloldali szellemű, a rendszer szempontjából nem konformista írás. Akadt néhány bátor és elkötelezett magyar kiadó, aki vállalva az anyagi és politikai kockázatot, így is kísérletet tett egy-egy mű megjelentetésére. A feladat java azonban külföldön, szabad és demokratikus légkörben működő könyvkiadókra maradt. Közülük a legtermékenyebb a Prager kiadó volt. Alig ötéves tevékenysége alatt több mint ötven magyar nyelvű könyvet jelentetett meg, s nem egy valósággal szenzációt jelentett a magyar olvasó számára. Ilyenek voltak például Egon Erwin Kisch, John Gunther riportkönyvei, Ehrenburg szépirodalmi és publicisztikai művei, Dos Passos, Čapek, Solohov, Silone, Leonhard Frank regényei, Konrad Heiden Hitler életrajza.

A könyvek tudatos kiadói tevékenység termékei voltak. Prager Jenő politikailag elkötelezett, antifasiszta szellemű, Magyarországon mondanivalójuk miatt ki nem adható, de egyben érdekes, olvasmányos és irodalmilag is értékes írások megjelentetésére törekedett. Sikerének titka hivatástudatában és hozzáértésében rejlett. Helyesen mutat rá Kollin Ferenc, hogy a szociáldemokrata Prager nemcsak állhatatos antifasiszta harcos volt, hanem kitűnő, élelmes üzletember is. 1919-ben emigrált Magyarországról Ausztriába, s itt működött a Dolfuss-puccsig. 1930-tól már itt is próbálkozott kiadói tevékenységgel, főleg német kiadványokkal, de megjelentetett néhány magyar könyvet is. A polgári demokratikus Csehszlovákiában 1934-ben kezdte el kiadói működését. Új vállalata székhelyeként Pozsonyt jelölte meg. Számításait arra alapította, hogy könyveit a Felvidék magyar lakta területein, esetleg más magyar kisebbségek között terjeszti legálisan, Magyarországon pedig illegálisan. Egy-egy könyvet 4–5000 példányban jelentetett meg. A csehszlovák hatóságok jóindulatú támogatásának megnyerése érdekében kiadta magyarul a polgári demokratikus köztársaság néhány műveit is magyar nyelven. Elképzelései teljes mértékben beváltak. A Prager kiadó fennállásának öt esztendeje alatt sok jelentős sikert könyvelhetett el.

Kollin Ferenc tanulmánya tiszteletet érdemlő és valóban hézagpótló vállalkozás. Korabeli dokumentum, anyag alig állott rendelkezésére. A kiadó eredeti iratait nem sikerült felkutatnia. Így visszaemlékezések, töredékek, sajtóvisszhangok

alapján kellett felépítenie a kiadó történetét. Szorgos és alapos munkával méltó emléket állított a magyar kultúra egy feledésbe merült, jelentős intézményének. S, hogy ez teljes jelentőségében bontakozzék ki az olvasó előtt a kortársak visszaemlékezésében, talán nagyobb súlyt nyerhetett volna annak érzékeltetése, mit is jelentett egy-egy Prager-könyv, s milyen erőteljesen élt az akkori Magyarországon az igaz szó iránti szomjúság.

Vásárhelyi Miklós

Kosztolányi Dezső: *Látjátok feleim.* Bp. 1976. Szépirodalmi K. 340 l.

Az írói arcképnek ezt a gyűjteményét Réz Pál állította össze, gondozta, jegyzetelte. Javarást hírlapi cikkek vagy ezek alapján készített rádió-előadások sorakoznak a kötetben. Efemerjellegűek kétségtelenül, de egy nagy író szellemi műhelyének melléktermékei. A Bácskai Hírlaptól a Pesti Hírlapig terjed a cikkeket közlő újságok listája, s ugyanilyen változatosak a portrék megírásának időpontjai is. Kosztolányi egész művészi pályáját végigkísérik ezek a jobbára emlékező-ünneplő írások. Valóságos kis irodalomtörténet kerekedik ki belőlük, Pázmány Pétertől a XIX–XX. század fordulójáig.

Kosztolányinak ezek az írásai, mint megjelenésük vagy elhangzásuk helye is jelzi, nem tudományos értekezések. De nem is impresszionisztikus eszmefuttatások, vagy merőben személyes vallomások: pedig Kosztolányi mindkettőt megengedhette volna magának. Cikkeinek megkomponálása előtt alaposan tanulmányozta a szövegeket, erről találó idézetei tanúskodnak, de nem röstellte a fáradságot Gvadányi kéziratban heverő írásainak tanulmányozásától sem. Az irodalmi zsurnalisztika olyan teljesítményei e cikkek, amelyek nemcsak kiváló stílusukkal tűnnek ki, hanem példaadó szakmai alaposágukkal, pontosságukkal is.

Az emlékezés természetesen sohasem lehet teljesen tárgyilagos, emelkedett hangnemet követel meg, de nem lehet túlzó s ezáltal hamis sem: Kosztolányi a méltató műfajnak ezeket a buktatóit az írói személyiség és az életmű jellemrajzának középpontba állításával kerüli meg, s következetesen azt firtatja, hogy ki miben volt utánozhatatlanul egyéni s ezáltal, ha olykor szűk területen is, a legnagyobb. Ilyenformán minden életműnek megtalálja a sajátosan egyedi vonásait,

megkülönböztető érdemeit, még Pósa bácsi gyermekét, szelíd lelke is megmésül ebből a szemszögből, s talán méltányosan. Kosztolányi ugyanis az írói-költői tehetség jeleit ismeri fel tévedhetetlenül: s ezeket, legalább is itt közzétett írásaiban, nem viszonyítja mások teljesítményéhez, nem állít fel írói hierarchiát, noha ismeri az irodalomtörténetek rangsorait; az életmű zárt, szuverén tartományában veszi szemügyre a művészi karakter jegyeit. Az írói szuverenitás hangoztatása már-már elszigeteli az alkotót korától, környezetétől. Kosztolányi, különösen pályája kezdetén hitt egy ilyen típusú szellemi függetlenségben, az önmagáért való művészet lehetőségeiben, s ezt a meggyőződést rávetíti íróportréi alakjaira.

Alkotó-ideálja, amely szintén saját és nemzedéke művészetfelfogásából sarjad, az önmagát megvalósító, életét s annak kifejezését egybeolvasztó író vagy költő, akinek igazi biográfiaja maga a mű. Ezért a gazdag, színes vagy érdekes élet, amely talán csak belül, szellemi síkon, vágyakban, fantáziában, nosztalgiaiban valósul meg nemcsak az egyéniség tükre, hanem a mű anyaga is. Így válik értékké a saját magát naivul és közvetlenül tolmácsoló „laudans temporis acti” típus, az ifjúkora eszményeit dicsőítő őskonzervatív, amelyből kettő is szerepel a kötetben: Apor Péter és Gvadányi. Az ő vonzó erejük a világot felvilágosító közvetlenség, a nagyobbaké a tudatos közvetítés biztonsága, mesterségbeli bravúrja. Kosztolányit az ábrázolás hoganja, a stílus érdekli mindenek előtt. Az ő idejében ifjabb és eredetibb volt az a közhely, hogy a legnagyobb bölcsesség s legnemesebb szándék is ellaposodik rosszul előadva. E tény közhelyszerűsége miatt már alig kelt figyelmet, noha az akkori hangsúly jogosult volt, s egy alkotó művész, aki a mesterség titkait fel tudja tárni, új fényt vet erre az alapigazságra. Kosztolányi cikkeinek ma is aktuális tanulsága az írói-költői mesterség, vagy ha úgy tetszik tehetség jellegének pontos és kongeniális érzékeltetése.

A kötet írásai több évtized tartama alatt készültek, közben Kosztolányi nézetei is változtak, alakultak. Az ifjúkori cikkek harciasabbak voltak, s olykor egyoldalúak is: a népmozgalmi akadémizmus ellenében egy friss, városias irodalmat hirdettek meg, néha a nemzeti problematikát és a politikumot mindenestül ki-rekesztve az igazi művészetből, de mindemellett beleragadva a „magyar karakter” némileg misztifikált eszméjébe. Pedig hajlékonysága